

О ПРИПРЕМАЊУ НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА ЗА ИЗВОЂЕЊЕ НАСТАВЕ*

РЕЗИМЕ: У раду се говори о припремању наставника српског језика за извођење наставе и то у два основна вида: припремање планирањем наставних садржаја на годишњем и мјесечном нивоу и припремање наставника за непосредно извођење наставе. Рад нуди јасне кораке и даје практичне моделе за ефикасно припремање наставника.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: наставно планирање, припремање за наставу, годишњи програм рада, мјесечни програм рада...

Припремање наставника за извођење наставе из било ког предмета, а из српског језика посебно, је и сложен, и одговоран посао. Тај посао никако не подразумеје само припрему наставника за извођење конкретног часа, него захтијева осмишљен процес који има више сегмената и траје током цијеле школске године.

Ми смо се одлучили за обраду ове теме имајући у виду њен практични значај за сваког наставника, а поготово из разлога што се у универзитетским програмима методике наставе овоме питању не посвећује никаква, или сасвим минимална пажња па имамо ситуацију да млади наставници немају никаква, а камоли довољна знања из ове области. А да би наставник могао да се квалитетно припреми за наставу он осим доброг познавања материје, што никако није спорно, мора да посједује и функционална знања из опште дидактике и методике наставе, а у пракси их нема.

На значај, личне, дакле самосталне, припреме наставника за наставу између осталих указује и Зона Мркаљ у приручнику *НАСТАВНА ТЕОРИЈА И ПРАКСА 1 – српски језик и књижевност у старијим разредима основне школе* намијењеног наставницима у Србији, а посебно у поглављу *Планирање градива у основној школи* скреће пажњу на чињеницу да рад по туђим плановима никада није ефикасан као рад по властитим плановима.

За самостално и квалитетно планирање наставних садржаја посебно су важна функционална знања из опште дидактике и методике наставе у току прве двије фазе припремања наставника за наставу. Те фазе В. Пољак у својој дидактици означава као *припремање за нову школску годину* и *припремање у току школске године*.

Када је ријеч о дидактичкој и методичкој апаратури наставник мора јасно да влада одговарајућом терминологијом, јер погрешно разумијевање одређених појмова и термина доводи до грешака у планирању наставних садржаја, а то онда директно утиче на квалитет самог процеса припремања. Основни дидактички и методички појмови неопходни за ваљано планирање и припремање наставних садржаја су: *наставни план, наставни програм, годишњи програм рада наставника, мјесечни програм рада наставника, наставно подручје, наставна област, наставна тема, наставна јединица, исход учења, компетенције, стандарди знања, наставни циљ, наставни задатак, наставни облик и наставне методе*. Ове појмове ћемо дефинисати само у основним цртама неопходним за практичну примјену.

1. **Наставни план** је званични државни документ којим се утврђује број наставних предмета, назив наставних предмета и фонд часова у појединачним разредима за сваки предмет на седмичном и годишњем нивоу у оквиру одговарајуће врсте школе.
2. **Наставни програм** је званични државни документ за који је одговорно Министарство просвјете. Тим програмом се прописују одговарајући наставни садржаји који се изучавају на одређеном нивоу школовања, у одређеном разреду и у оквиру одговарајућег предмета.

* r.lalovic@rpz-rs.org

* Рад је објављен у часопису *Образовна технологија бр. 2/2013, Београд*

3. **Годишњи програм рада наставника** је школски документ у коме сваки наставник појединачно, на годишњем нивоу, дакле, глобално распоређује наставне теме из одговарајућих наставних подручја и наставних области по мјесецима додјељујући им одговарајући број часова. *Годишњи програм рада наставника* директно произилази из *Наставног програма*.
4. **Мјесечни програм рада наставника** је наставников званични оперативни документ који произилази из Годишњег програма рада наставника. За разлику од годишњих програма рада у којим су дефинисане само наставне теме и њима припадајући број часова, *мјесечним програмом рада* наставник дефинише наставне јединице, облике и методе рада и неопходна наставна средства за рад.
5. **Наставно подручје** чини више сродних, суштински и функционално повезаних наставних области у оквиру једног предмета. У оквиру наставног предмета *Српски језик* постоје сљедећа наставна подручја: *књижевност, језик и култура изражавања*.
6. **Наставна област** је дио одговарајућег наставног подручја, а сачињава је неколико међусобно повезаних наставних тема., нпр. **наставну област приповједачка проза** сачињавају **наставне теме приповијетка, новела, приповијест, роман, путопис, мемоари**; а **наставну област синтакса** сачињавају **наставне теме синтакса просте реченице, синтакса независносложене реченице и синтакса зависносложене реченице**.
7. **Наставна тема** је релативно самосталан дио наставне области који се функционално може разложити на најниже функционалне цјелине погодне за реализацију на једном наставном часу. Нпр. **наставну тему приповијетка** је дио наставне области приповједачка проза, а чине је **наставне јединице појам и врсте приповијетке, композиција приповијетке, ликови у приповијети, језик и стил приповијетке**.
8. **Наставна јединица** је најједноставнији организациони облик наставе, односно заокружена смислена цјелина у оквиру наставне теме. Она се углавном може реализовати у оквиру једног наставног часа. Нпр.
9. **Исход учења** је реализовани наставни циљ и дефинише се глаголима у **презенту**. Нпр. *ученик зна да...; ученик може да...; ученик умије да...*
10. **Компетенције** су *практичне вриједности исхода учења* које представљају реалну и практично оствариву примјену исхода учења у конкретној реализацији одређених активности. *Дакле, компетенције су примијењени исходи учења у новим и до тада непознатим ситуацијама*.
11. **Стандарди знања** представљају квалификацију досегнутог нивоа квалитета исхода учења. Обично се говори о **три основна нивоа** постигнућа ученика, односно о три нивоа исхода учења, и то **ниски, средњи и високи ниво** у терминосистему у БиХ и **основни, средњи и напредни ниво** у терминосистему у Србији.
12. **Наставни циљ** је исказ којим се формулише наставникова намјера коју жели да у будућности досегне у раду са ученицима. Формулише се **футуром**. Нпр. *ученик ће моћи да...; ученик ће знати да...; ученик ће умјети да...*
13. **Наставни задатак** је исказ којим се формулишу конкретне радње које осигуравају достизање пројектованог наставног циља. Нпр. *Циљ ми је да ученици знају гласовне промјене. Задатак ми је да их научим или да им помогнем да науче гласовне промјене*. Наставни задаци се најчешће дијеле на *образовне, васпитне и практичне (функционални)*.
14. **Наставни облик** је начин активности наставника и ученика који омогућава примјену најповољнијих метода рада у току реализације наставних садржаја. Тако постоји фронтални облик рада, групни облик рада, рад у пару, индивидуални и сл.
15. **Наставне методе** су одговарајући поступци који наставник користи у раду са ученицима у току наставног процеса.

Припремање наставника за нову школску годину започиње крајем текуће школске године, а најбоље је да та припрема започне крајем јуна и да се оконча у другој половини августа. Припремање започиње детаљним проучавањем Наставног плана и Наставног програма за одговарајући разред и за дати предмет. Након темељитог упознавања са наставним програмом, у овом случају за српски језик наставник треба пажљиво простудирати одобрене уџбенике и приручнике намијењене ученицима, а то су одговарајућа читанка и уџбеник српски језик и култура изражавања. Ако су за употребу одобрени још неки уџбеници или приручници наставник ће и њих пажљиво прегледати.

Наредни корак у припремању наставника за нову школску годину је израда личног годишњег програма рада који се често означава и као глобални програм рада за одређени разред.

Први корак у изради годишњег програма рада је дефинисање одговарајућих наставних области и наставних тема у оквиру одговарајућих наставних подручја. Ако наставни програм није у класичном, традиционалном облику него је сачињен тако да је оријентисан на исходе учења, а такав је

случај у Републици Српској, тада наставник мора користећи се методом планирања у обрнутом дизајну дефинисане исходе учења превести у наставне теме и сврстати их у одговарајуће наставне области. Када се исходи учења преведу у наставне теме слиједи синхронизација наставних тема из различитих наставних подручја и њихово разврставање по мјесецима.

Слиједи један могући модел превођења исхода учења у наставне теме и наставне јединице у деветом разреду основне школе.

ИСХОД УЧЕЊА <i>Ученик зна да:</i>	Наставно подручје	Наставна област	Наставне теме	Број часова	НАСТАВНЕ ЈЕДИНИЦЕ <i>(Наведене су само формулације неких наставних јединица. Наставник ће формулације и број ових и осталих наставних јединица модификовати у свом мјесечном програму рада.)</i>	ИЗВОРИ УЧЕЊА		
-објасни појам језика; -наведе сличности и разлике језика и других средстава комуникације; -одреди распрострањеност српског језика; -наведе и објасни основне особине српског језика (фонетске, морфолошке, лексичке и синтаксичке); -наведе подјелу штокавских дијалеката на изговоре (нарјечја); -објасни настанак и развој српског књижевног језика.	Језик	Грамматика	Српски књижевни језик	35	Језик као средство споразумјевања	-Одобрени уџбеници за редовну и додатну наставу рачунајући и на уџбенике из претходних разреда.		
Постанак и развој српског књижевног језика								
Штокавски дијалекат и његова нарјечја (екавско, ијекавско и икавско)								
Фонетика			Обнављање и систематизација раније усвојених гласовних промјена					
Морфологија са творбом ријечи			Гласовне промјене у оквиру деκлинације и компарације придјева					
			Гласовне промјене у оквиру конјугације глагола					
Акцент		Творба сложеница - слагање						
		Комбинована творба ријечи						
		Промјењиве и непромјењиве ријечи						
Правопис		Правописна правила	Правописни знаци		8	Конгруенција	- Писање великог слова – правописна правила -Правила и начин употребе правописног рјечника -Писање страних ријечи и израза -Правописни знаци и правила њихове употребе Писање полусложеница и скраћеница Састављено и растављено писање ријечи -Правописне вјежбе	Правопис српског језика – приручник за школе
						Падежна синонимија		
						Генитив и инструментал		
	Подјела глагола по виду и предмету радње							
	Подјела глагола (лице, род и број)							
	Лични и безлични глаголски облици							
Синтаксичка значења презента, аориста и фтура								
Понављање исистематизација раније стечених знања о акцентима								
Главна правила акценатске норме у српском језику								
-изводи ријечи, користи поступак деривације и слагања, комбиновану творбу и творбу претварањем; -објасни морфолошке карактеристике врста ријечи и њихову функцију у реченици; -препозна и објасни врсте и подврсте глагола; -уочава различита значења глаголских облика у тексту; -препозна и објасни падежну синонимију.								
-разликује акцентоване и неакцентоване ријечи; - зна одредити врсту и мјесто акцента								
-примјењује правила о писању великог слова, -правилно употребљава интерпункцију, - разликује и употребљава правописне знакове, -препознаје и правилно пише стране ријечи и наше полусложенице; -препознаје погрешно написане ријечи у тексту и објасни врсту грешке; -зна да се служи правописним рјечником								

Пошто је утврђене наставне теме неопходно синхронизовати и у оквиру одговарајућих наставних области и наставних подручја распоредити по мјесецима да би се сачинио годишњи програм

рада наставника прво се мора сачинити адекватна дистрибуција фонда часова по наставним подручјима, областима и темама за сваки мјесец појединачно.

Модел ове дистрибуције фонда часова у деветом разреду основне школе може да изгледа овако.

НАСТ. ПОДРУЧЈЕ		МЈЕСЕЦ										Σ
		IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	
КЊИЖЕВНОСТ		6	6	5	4	5	6	7	4	7	0	50
ЈЕЗИК	ГРАМАТИКА	5	5	5	5	2	2	3	2	4	0	33
	ПРАВОПИС	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	9
КУЛТУРА ИЗРАЖАВАЊА		4	4	4	4	2	4	3	3	4	0	34
ЛЕКТИРА		0	2	2	2	0	2	2	2	0	0	12
УКУПНО ЧАСОВА		16	18	17	16	10	15	16	12	16	0	136

Након израде дистрибуције фонда часова по наставним областима и наставним темама наставник приступа дефинитивном уобличавању личног годишњег програма рада за одговарајући разред, а један могући модел годишњег програма рада наставника смо дали у нашем тексту *Стручно-педагошки увид у рад наставника српског језика као подстицај за унапређење квалитета* (Директор школе, бр. 4/2012).

Годишње распоред наставних садржаја по темама и мјесецима са припадајућим фондом часова је полазиште за израду мјесечних програма рада наставника. У мјесечном програму рада наставник дефинише одговарајуће наставне јединице у оквиру предвиђених наставних тема. Уз то се за сваки посебни час планирају и одговарајући наставни облици и наставне методе, наставна средства и извори учења.

Важно је нагласити да је мјесечни програм рада наставника увијек оријентациони, да је то жив документ који се може мијењати, али само у реалним и оправданим околностима, нпр. када из објективних разлога (оправдано одсуство наставника из школе, обустава наставе због елементарних временских непогода и сл.) наставник не реализује све планиране наставне јединице у текућем мјесецу онда се нереализоване, а већ планиране наставне јединице са краја текућег мјесеца премјештају као преве у наредни мјесец, а недостајући часови се надокнађују на крају полугодишта, или на крају школске године. Дакле, не постоји сажимање наставних јединица, или њихово изостављање. Због тога се мјесечни програми рада још означавају и као оперативни.

Мјесечно планирање наставних садржаја, оно оријентационо, за све мјесеце се врши прије почетка наставе, дакле, пред сам почетак школске године и због тога оно, као оријентациони модел припада *припремању наставника за нову школску годину*, али његова финализација и евентуалне оправдане корекције за сваки наредни мјесец припадају *припремању наставника у току школске године*.

Један могући и само започети модел мјесечног распореда наставних садржаја у деветом разреду дали смо у већ помињаном тексту *Стручно-педагошки увид у рад наставника српског језика као подстицај за унапређење квалитета* (Директор школе, бр. 4/2012).

Припремање наставника за наставу у току школске године осим континуираног корективног мјесечног планирања које подразумијева наведене функционалне и практичне промјене у оквиру мјесечних програма рада подразумијева и директну припрему за реализацију самог наставног часа. А суштина припреме за конкретни наставни час је директно повезана са реалним, дакле, изведбеним програмом рада наставника. Та припрема је у доброј мјери зависна од типа наставног часа, односно од одговора на два основна питања у методици наставе српског језика која гласе: *Шта наставник планира да уради на датом наставном часу?* и *Како то што је планирао мисли да реализује?* То „шта“ и „како“ су суштинска питања од којих зависи не само квалитет наставникове припреме за реализацију планираних наставних садржаја, него и квалитет саме наставе и резултата рада на часу.

У настави српског језика и књижевности оптимално постоје два типа наставних часова и то часови усвајања нових наставних садржаја и часови систематизације усвојених наставних садржаја. Часови провјеравања знања као посебни типови наставних часова у оквиру наставе српског језика нити постоје, нити су неопходни. Провјеравање и оцјењивање ученичких постигнућа је не само пожељно, него је и обавезно на свим часовима што онда осигурава активан однос ученика не само према наставним садржајима који се обрађују, него и према настави у цјелини.

Да би припрема за час била и квалитетна, и функционална, и ефикасна осим добро дефинисане наставне јединице наставник мора да има поуздане процјене предзнања ученика са којим реализује планирану наставну јединицу, треба да изврши неопходну мотивацију ученика, да јасно дефинише наставне циљеве и наставне задатке и да одабере функционалне наставне облике и методе рада са ученицима, али и да изврши правилан избор средстава и опреме за подршку реализацији планираних наставних садржаја.

Када је ријеч о мотивацији ученика између осталог је веома важно охрабрити слабије ученике у њиховим напорима дајући им у почетку једноставније задатке које није тешко реализовати, а затим и нешто сложеније и захтјевније задатке како би осјетили драж успјеха и самопотврђивања. За мотивацију је важан и такмичарски дух који тежи ка бољем резултату, а циљ никако не смије бити оцјена сама за себе, него ефективно знање.

Добро дефинисани наставни циљеви и наставни задаци директно одређују најприхватљивије наставне облике и наставне методе. Овдје је важно напоменути да добро припремљен наставни час никако не подразумева фиксиране наставне облике и методе рада него је важно у току саме реализације планираних наставних садржаја функционално комбиновати најефикасније облике и методе рада не плашећи се да се понекад примијени и облик рада који није планиран а наставнику се у датом тренутку учини функционалним.

Када је ријеч о наставним методама добро је комбиновати провјерене традиционалне наставне методе са методама активног учења, али се ни по коју цијену не смије тежити „неким модерним наставним концепцијама“ само због тобожње модерности. Тај модернизам по сваку цијену се често претвори у сопствену супротност и апсолутни неуспјех.

Далеко продуктивније и трајније знање, поготову када је ријеч о настави из предметног подручја књижевност, се стиче примјеном добро осмишљених задатака за истраживачко читање који су унапријед дефинисани и ученицима познати. Примјеном задатака за истраживачко читање ученици имају активан однос према књижевном тексту, навикавају се на вођење забиљешки током читања и на час анализе књижевног текста долазе спремни. Када се примјењују задаци за истраживачко читање на часовима интерпретације књижевног текста веома дјелотворан је групни облик рада.

Код планирања техничке подршке обради наставних садржаја употребом савремених наставних средстава и опреме, поготову ПП презентација, или код кориштења програмског пакета МИТВЕР у електронским учионицама треба водити рачуна да се та техничка подршка користи с мјером, јер када ова средства постану сама себи сврха резултати су често веома упитни.

О припремању наставника у оквиру наставног подручја култура изражавања овдје нећемо говорити из простог разлога што је то квалитетно продискутовано не само у књигама Стјепка Тежака, Д. Росандића и Исака Калпачине, него и у нашим радовима из области наставе културе изражавања.

Припремање наставника за наставу српског језика се завршава детаљном припремом за сам наставни час, а могући модел конкретне припреме је дат у нашем тексту *Стручно-педагошки увид у рад наставника српског језика као подстицај за унапређење квалитета* (Директор школе, бр. 4/2012).

Rade R. Lalović, adviser

SUMMARY

ABOUT SERBIAN LANGUAGE TEACHERS PREPARATION FOR TEACHING PROCESS

This paper is about Serbian language teachers preparation for teaching process in two fundamental steps: preparation by planning teaching contents annually and monthly, and teachers preparation for immediate teaching process. The paper provides clear steps and gives practical models for effective teachers preparation.

KEY WORDS: educational planning, preparation for teaching, annual work program and month program of work.

ЛИТЕРАТУРА

1. Диклић (1967): Диклић, Звонимир; Шипка, Милан, Планирање у настави српскохрватског језика, Сарајево
2. Тежак (1964): Тежак, Стјепко, Говорне вјежбе у настави хрватског и српског језика, Загреб
3. Калпачина (1982.): Калпачина, Исак, Говорне вјежбе у настави српскохрватског језика, Подгорица
4. (Лаловић Р. 2010): Раде Р. Лаловић, Неколико напомена о задацима за истраживачко читање, (у књизи Раде Р. Лаловић, Размишљања у предвечерје и још по нешто, Фоча)
5. (Лаловић Р. 2011): Раде Р. Лаловић, О модуларној настави, Радови Филозофског факултета Источно Сарајево 13/2011
6. (Лаловић Р. 2012): Раде Р. Лаловић, Стручно-педагошки увид у рад наставника српског језика као подстицај за унапређење квалитета, Директор школе 4/2012. Београд
7. (Лаловић Р. 2012а): Раде Р. Лаловић, О говорним вјежбама у настави српског језика, Радови Филозофског факултета Источно Сарајево 14/2012.
8. (Лаловић Р. 2013): Раде Р. Лаловић, О говорним вјежбама у науци и у настави српског језика (књига у штампи)
9. (Мркаљ З. 2008): Зона Мркаљ, НАСТАВНА ТЕОРИЈА И ПРАКСА 1 – српски језик и књижевност у старијим разредима основне школе, Београд
10. www.ffmo.ba/DIDAKTIKA